Коли я приходив до неї годині о десятій-одинадцятій ранку, то заставав її за сніданком і в дуже неохайному вигляді. Безформний, у лапатих квітках халат не вміщав її огрядних плечей, зібгані папільйотки у м'якому волоссі звисали, ніби важки, що позачеплювалися за водорості, обличчя було брезкле, у викоті халата виднілися крихти хліба. Вона й не приховувала своєї ранкової непривабливості, бо о цій порі мало кого впускала — переважно тільки мене,— знаючи, що ранніх гостей цікавлять не так її жіночі принади, як спиртні напої. А спиртним її шинок славився, хоча й ціни були теж добрячі. Тоді в неї ще водився непоганий коньяк, до того ж вона давала його наборг.

Вечорами вона була просто чарівна. Туго затягнувшись у корсет, розпростувала плечі й високо піднімала груди, волосся збризкувала якоюсь блискучою рідиною, а в очах у неї починали грати бісики. Встояти перед нею не міг майже ніхто. Певно, я був один із тих небагатьох, кого вона впускала вранці, бо знала, що я й увечері залишаюсь непідвладним її красі.

А вранці, години о десятій-одинадцятій, вона мала страхітливий вигляд. І настрій у неї о цій порі був теж дуже поганий. У такому душевному стані вона полюбляла давати всім глибокодумні напучення. Коли я стукав у двері або дзвонив (їй більше подобалося, коли я стукав. "Це звучить так інтимно",— казала вона), так от, коли я стукав, невдовзі долинало човгання ніг, на матовій шибці по той бік дверей відсувалася фіранка, і я бачив хазяйчину тінь. Рене видивлялася крізь квітчастий візерунок, потім бурмотіла грудним голосом: "А-а, це ти",— і відсувала засувку.

Вона мала справді препоганий вигляд. Однак її шинок був єдиним пристойним закладом на все село, що складалося з тридцяти семи брудних хатин та двох занедбаних замків. Спиртні напої у неї були чудові, до того ж вона давала їх наборг; з нею можна було мило погомоніти, і довгий гнітючий ранок минав непомітно.

Звичайно я засиджувався в шинку доти, доки здалеку починав долинати спів роти, що поверталася зі служби. І щоразу в душу закрадалося якесь відчуття тривоги, коли я чув ту саму пісню, що все ближчала, ближчала, порушуючи одноманітну, ліниву безмовність цього глухого закутня.

— Лайно йде,— щоразу казала Рене. — Війна.

Потім ми разом спостерігали за ротою. Обер-лейтенант, фельдфебелі, унтер-офіцери, солдати — всі стомлені, з похмурими обличчями, проходили повз ті двері з квітчастим візерунком на матовій шибці. Поміж троянд і тюльпанів були смужки чистого скла, і в тих смужках виникали й зникали безрадісні, похмурі й змарнілі обличчя людей, що йшли ряд за рядом...

Майже кожного з них Рене знала особисто, майже кожного і ворогів спиртного, і запеклих жінконенависників,— бо то був єдиний на все село пристойний шинок. Адже навіть у найпереконанішого аскета іноді виникає бажання запити поганий суп склянкою лимонаду чи й вина, коли він опиниться ввечері в глушині, де всього лише тридцять сім брудних хатин та два занедбаних замки, у глушині, що немов потопає в багнюці й розчиняється в лінощах та нудьзі...

Але Рене знала не тільки нашу роту; вона знала всі перші роти всіх батальйонів полку, бо відповідно до ретельно продуманого плану кожна перша рота кожного батальйону через певний час поверталася в цю глушину на півторамісячний "відпочинок і поповнення".

Коли ми вдруге прибули на відпочинок і поповнення до того села, де, крім нудьги та стройової підготовки, нас нічого не ждало, справи в Рене були кепські. Вона вже не дивилася за собою, спала звичайно до одинадцятої, пиво й лимонад в обідній час наливала відвідувачам у вранішньому халаті, а після обіду знову зачиняла шинок, бо в робочий час село було порожнє, мов вигрібна яма після того, як із неї відкачають

нечистоти. І аж увечері, близько сьомої, вона, передрімавши півдня, знов відчиняла шинок. До того ж Рене більше не дбала про виторг. Вона всім давала наборг, з усіма пила, охоче танцювала, незважаючи на свою огрядну статуру, а коли лунав сигнал вечірньої зорі, заходилася судомним риданням.

Тоді, коли ми прибули до того села вдруге, я відразу ж удав із себе хворого, вигадавши собі таку недугу, для лікування якої лікар мав неодмінно послати мене до фахівця в Ам'єн або в Париж.

Я був у доброму настрої, коли десь о пів на одинадцяту постукав у двері до Рене. На брудних вулицях не видно було жодного перехожого, село здавалося геть безлюдним. Як завжди, за дверима почулося човгання пантофель, потім шурхотіння фіранки й бурмотіння Рене.

— А-а, це ти,— мовила вона.

Двері відчинились, на її обличчі промайнула радісна усмішка, і вона знову проказала:

— А-а, це ти... Ви знову прибули сюди?

— Еге ж,— відповів я і, кинувши кашкета на стілець, рушив услід за Рене. — Принеси все найкраще, що в тебе є.

— Все найкраще, що в мене є? — нерішуче перепитала вона, витираючи руки об халат. — Пробач, я чистила картоплю... — І подала мені невеличку, але міцну й гарну руку.

Причинивши двері, я сів на стілець біля стойки. Рене зупинилась по той бік стойки і мала досить розгублений вигляд.

— Усе найкраще, що в мене є? — безпорадно перепитала вона ще раз.

— Атож,— сказав я,— усе найкраще.

— Гм,— буркнула вона,— але це буде дуже дорого.

— Дарма, гроші я маю.

— Гаразд. — Рене знову витерла руки. Між блідими губами в неї показався кінчик язика — знак того, що вона вкрай розгублена.

— Ти не проти, якщо я сяду коло тебе зі своєю картоплею?

— Звичайно, ні,— сказав я. — Вип'єш зі мною?

Коли вона зникла за вузькими, бурими й подряпаними дверима, що вели до кухні, я оглядівся. Все було так, як і минулого року. Над стойкою висів портрет — певно, її чоловіка. Кольорова фотографія симпатичного солдата морської піхоти з чорними вусами була вставлена у рамку, що мала форму рятувального круга. Хлопець мав холодні очі, грубе підборіддя й виразно окреслений патріотичний рот. Він мені не подобався. Поруч висіло кілька фотографій з квітами й парочками, що солодко цілувалися. Все так, як і рік тому. Хіба що меблі здавалися вбогішими, якщо тільки вони взагалі могли бути ще вбогішими. У стільця, на якому я сидів біля стойки, одна ніжка була склеєна. Я ще добре пам'ятав, як її зламали Фрідріх і Ганс, коли билися за одну досить негарну дівку на ім'я Лізетта. На ніжці ще виднілися патьоки клею — їх просто забули затерти шкуркою.

— Вишневий лікер,— сказала Рене, повернувшись із кухні.

У лівій руці вона тримала пляшку, а під пахвою правої — велику миску з картоплею та лушпинням.

— Добрий? — спитав я.

Рене тільки прицмокнула губами.

— Найвищої якості, мій любий. Просто чудовий!

— Налий, будь ласка.

Вона поставила пляшку на стойку, миску — на невеличку табуретку біля стойки і, діставши з шафи два неглибокі келишки, наповнила їх червоною рідиною.

— На здоров'я, Рене!

— На здоров'я, хлопче!

— Ну, розповідай, що нового.

— Ох,— зітхнула вона, заходившись спритно чистити картоплю,— немає нічого нового. Знову кілька відвідувачів утекли, не заплативши за розбиті келихи. Наша Жаклін знову чекає дитини й не знає від кого. Дощі йшли, сонце світило, я постаріла й збираюся звідси виїхати.

— Ти збираєшся виїхати, Рене?

— Так,— спокійно сказала вона. — Мені тут уже набридло. Солдати тепер отримують зовсім мало грошей, стають усе нахабніші, спиртне дорожчає, а якість його гіршає... На здоров'я, хлопче!

— На здоров'я, Рене!

Цей вогненно-червоний лікер був таки чудовий; ми випили ще по келишку, і я відразу налив знову.

— На здоров'я!

— На здоров'я!

Нарешті Рене кинула останню обчищену картоплину в каструлю, наполовину заповнену водою, і промовила:

— На сьогодні досить. Піду помию руки, а то пахнуть картоплею. Тобі не здається, що картопляне лушпиння має гидкий запах?

— Ні, не здається,— відповів я.

— Ти славний хлопець,— сказала Рене й пішла на кухню.

Лікер був просто прекрасний. Солодкий вогненний напій із вишень розтікався по жилах, і я забув про цю брудну війну.

— Так я подобаюсь тобі більше, га?

Рене щойно перевдяглась і тепер стояла у дверях. На ній була жовтувата блузка, помиті руки приємно пахли милом.

— На здоров'я! — сказав я.

— На здоров'я! — відповіла вона.

— Ти справді їдеш, це серйозно?

— Так, цілком серйозно,— мовила вона.

— На здоров'я,— сказав я і знов наповнив келишки.

— Ні, дозволь мені випити лимонаду, так рано я багато спиртного не п'ю.

— Гаразд, але розкажи, що сталося.

— Я так більше не можу,— зітхнула Рене й подивилася на мене; в її очах, в її затуманених опухлих очах я помітив страх. — Розумієш, хлопче, я так більше не можу. Ця тиша зводить мене з розуму. Ось послухай!

Вона так міцно схопила мене за руку, що я аж злякався і справді прислухався. Дивне відчуття охопило мене: я нічого не чув, але на душі в мене було якось неспокійно, щось невимовне витало в повітрі, щось схоже на клекіт — то шуміла тиша.

— Чуєш? — мовила Рене, і в її голосі пролунав якийсь тріумф. — Наче купа лайна.

— Купа лайна? — перепитав я. — На здоров'я!

— Так,— сказала вона й відпила ковток лимонаду. — Цей шум — наче купа лайна. Адже ти знаєш, я з того глухого села, що біля Дьєппа. Коли я, бувало, лежала ввечері в ліжку, то чула це дуже добре: було тихо й усе-таки якось неспокійно. Але потім я зрозуміла, що це ворушиться купа лайна — отой невиразний хрускіт і клекіт, оте човгання й чавкання... Хоч люди й гадають, що це шумить тиша, але насправді це ворушиться лайно, воно ворушиться завжди, і звук той самий. Ось послухай!

Вона знову міцно схопила мене за руку й знову проникливо, благально подивилася на мене затуманеними опухлими очима.

Але я налив собі, сказав: "Так",— і хоч зрозумів її правильно й сам виразно чув той дивний, наче аж безглуздий шум розбурханої тиші, мені не було страшно, як їй, я почував себе в безпеці, незважаючи на цей брудний закуток, на цю брудну війну, на зневірену господиню шинку, з якою об одинадцятій ранку я пив вишневий лікер.

— Тихо,— мовила вона,— ось послухай.

Десь далеко лунав розмірений, одноманітний спів роти, що поверталася до села.

Але Рене сиділа, затиснувши собі долонями вуха.

— Ні, це просто жахливо! — сказала вона. — Щоранку в той самий час — оцей гнітючий спів... Я збожеволію!

— На здоров'я! — засміявсь я і знову наповнив келишок. — Ти все-таки послухай.

— Ні! — скрикнула вона. — Я тому і іду, що це нестерпно!

Рене все ще затуляла собі вуха, а я поглядав на неї, всміхався і пив собі лікер, прислухаючись до співу, що все ближчав й уже справді загрозливо лунав серед сільської тиші. Вже було виразно чути гупання солдатських чобіт, лайку унтер-офіцерів у паузах і вигуки обер-лейтенанта, який знов і знов невтомно закликав: "Пісню! Пісню!"

— Я більше не можу! — знесилено прошепотіла Рене. Затискаючи долонями вуха, вона вже майже ридала. — Це просто нестерпно — стирчати отак у купі лайна і слухати, як вони співають...

Цього разу, коли вони проходили ряд за рядом повз вікно, я дивився на них сам. Голодні, стомлені, похмурі, на кожному обличчі вираз майже фанатичної озлобленості, в глибині очей — страх...

— Облиш,— сказав я Рене, віднімаючи її руки від вух, коли солдати пройшли і їхній спів замовк. — Не роби дурниць.

— Ні,— вперто мовила вона,— це не дурниці. Я поїду звідси й відкрию десь кінотеатр — може, в Дьєппі чи в Аббевілі.

— А що буде з нами? Ти про нас подумала?

— Сюди приїде моя племінниця,— сказала Рене, поглянувши на мене. — Симпатична молоденька дівчина. У неї діло піде на лад. Я вирішила віддати шинок їй.

— Коли? — спитав я.

— Завтра.

— Уже завтра? — злякано перепитав я.

— Не бійся,— засміялась Рене,— вона молода й гарненька. Ось поглянь!

Тоді дістала з шухлядки фотографію, але дівчина на ній була зовсім не симпатична. Молода, вродлива — це правда. Але вона була холодна й мала такий самий патріотичний рот, як у чоловіка на фотографії над стойкою...

— На здоров'я,— сумно промовив я. — Виходить, уже завтра.

— На здоров'я,— сказала Рене, наливаючи лікеру й собі.

Пляшка спорожніла, і мені здавалося, наче я хитаюсь на стільці біля стойки, мов корабель у відкритому морі. Проте голова в мене була ясна.

— Рахунок, будь ласка,— попросив я.

— Триста марок,— сказала вона.

Та коли я дістав гроші, Рене раптом похитала головою і промовила:

— Ні, облиш. Ти, мабуть, єдиний, хто мені в житті бодай трохи подобався. Якщо хочеш, пропий їх завтра в моєї племінниці.

— До побачення,— сказав я, і Рене кивнула головою мені у відповідь.

Вже виходячи, я побачив, як вона сполоскує в нікельованій мисці келишки, й подумав, що в племінниці, мабуть, навряд чи такі самі гарні, маленькі й міцні руки, адже руки — це все одно що рот, і буде просто жахливо, коли й руки в неї патріотичні...